

Natuurwijzer

Ledenblad IVN-KNNV

Jaargang 2, 2019, Nr 1

Colofon

Werkgroepen van KNNV en IVN en overzicht van de coördinatoren

KNNV-bestuur

Marjolein Vermeij (secretaris)

secretaris@deventer.knnv.nl

Niek Lelieveld (penningmeester)

penningmeester@deventer.knnv.nl

David de Wit (algemeen lid)

IVN-bestuur

Mike Hirschler (voorzitter)

m.hirschler@hotmail.com

Klaartje Arntzen (penningmeester)

klaartje.arntzen@gmail.com

Trudy Drüggen (secretaris)

ivndeventer@gmail.com

Hetty Arkink (algemeen lid)

hettyarkink@hetnet.nl

Werkgroepen

Amfibieënwerkgroep

Petra van der Molen

petra@paddentrekdeventer.nl

Insectenwerkgroep

Michiel van Zadelhof

michieltanzadelhof@gmail.com

Jeugdwerkgroep

Carla Slange

c.slange@kpnmail.nl

Kraam

Trudy Drüggen

druggen@xs4all.nl

Excursiewerkgroep IVN

Gerrie Roetert

gerrieroetert@xs4all.nl

Mossenwerkgroep

Marjolein Vermeij

marjoleinvermeij@gmail.com

Natuurbeheer/knotgroep

Lieme Glazema

l.c.glazema@t-mobilethuis.nl

Zwamgroep

Mike Hirschler

m.hirschler@hotmail.com

Paddenstoelennetwerkgroep

Hein en Bien Hage

jacvs@xs4all.nl

Plantenwerkgroep

Gerrit Hendriksen

gw_hendriksen@zonnet.nl

Henriette Zengers

henriettezengers@tulp.nu

Vleermuizenwerkgroep en

Zoogdierenwerkgroep

Tom Dekker

tom@imd-ma.nl

Vlinderwerkgroep

Hans van den Berg

ivnvlinderwerkgroep@gmail.com

Programmacommissie

Frens Westenbrink

f.westenbrink@kpnmail.nl

Vertrouwenspersoon

Ruud de Block

annekeenruud@gmail.com

Redactie Natuurwijzer

Mike Hirschler, Eefke van Schaik, Gerrit Hendriksen, Sanne Karel

Eindredactie & opmaak

Gerrit Hendriksen, Mike Hirschler

IVN en KNNV Deventer hebben ook websites, facebook, e.d. De moeite waard om eens te bekijken:

KNNV Deventer:

Website: www.knnv.nl/deventer

IVN Deventer:

Website: www.ivn.nl/afdeling/deventer

Facebook: Natuur in en rond Deventer

Gerrit Hendriksen houdt een zgn. blogspot bij:

www.deventernatuur.blogspot.com

Al bovengenoemde sites zijn open voor iedereen, je hoeft er dus géén lid van te zijn! Dat scheelt weer een wachtwoord. Je kan er zelf op posten, of je stuurt je idee naar de redactie en dan posten wij het voor jou. Doen!

In dit nummer

- Voorwoord redactie
- Wij wandelen en de Groene kalender
- Mossen en libellen
- Diversen en de paddentrek
- Het usutu virus
- Middenpagina: schors van enkele loofbomen
- Het verschil tussen Kastanjes
- Het jaar van de wulp en Sassafras
- Vragen ledenmiddag, deel 3
- Van onder de Lebuïnustoren
- Agenda en 'ZON' op de Oostermaet
- In memoriam Wim Smit
- Recensie 'Uit je kruin'
- Anneke Rodenburg heeft prijs!
- Raadselplaatje

De omslag *Mike Hirschler*

Beste lezers,

Zoals jullie in de vorige aflevering hebben gemerkt hebben we voor de bladzijden de basiskleur wit vervangen door een lichtgele. Tevens zijn we andere accenten gaan leggen met de kleuren groen en paars. We hopen op die manier hier en daar wat extra aandacht voor een onderwerp te kunnen genereren.

Inmiddels is het geruststellend te mogen constateren dat het aantal schrijvers is toegenomen. Zowel vanuit KNNV, IVN als uit de aankomende gidsengroep, die nu nog de NGO volgt, zijn er schrijvers die dit blad gevuld hebben. Tevens is de dochter van Jeanette Boogmans, Linde de Leeuw, in de pen geklommen om haar onderzoek naar het usutuvirus aan ons te melden; een erg interessant artikel! Ook heeft zich een nieuwe schrijver gemeld in de persoon van Gerben Visser, ecooloog bij IJssellandschap, die ons regelmatig kond gaat doen van de ontwikkelingen in de gebieden van de stichting. Wij zijn blij met de grote diversiteit aan schrijvers en hopen dat dit navolging krijgt in volgende nummers. Vanaf deze plek: veel dank voor alle bijdragen!

NB: we streven ernaar om zoveel mogelijk bijdragen van leden van beide verenigingen op te nemen. Aanvullingen, opmerkingen, wensen en vooral kopij zijn van harte welkom! Ook foto's voor de voorpagina of een thema voor de middenpagina zullen we graag plaatsen; laat het ons weten! Sturen naar: natuurwijzerdeventer@gmail.com.

Veel leesplezier!

De redactie

Een boomklever heeft een beukenootje in de schors van een eik geklemd als houvast. Foto: Mike Hirschler

Op landgoed Dorth: wie heeft er nu een knoop in die Berk gelegd? Foto: Mike Hirschler

PWG *Gerrit Hendriksen*

Bij het schrijven van Natuurwijzer 2019-1 was het programma van de Plantenwerkgroep (PWG) 2019 nog niet helemaal klaar.

Duidelijk is al wel dat er een bijwerking van de kennis over de verspreiding van geelsterren in Deventer gaat plaatsvinden. Ook het gebied Keizersrande zal op de agenda staan.

Meer weten over de activiteiten van de PWG, stuur dan een mail naar gw_hendriksen@zonnet.nl.

Gedicht *Henry Jansen*

Wilt u dat echt wel horen
Er zijn heel wat sporen
Van zoogdieren
Die mensen plezieren
Als ze zijn in de natuur
Op een bepaald uur!

In het afgelopen najaar kon je op een donderdagmorgen op De Haere, Nieuw Rande of de Kranenkamp groepjes ouderen goedgemutst zien rondstappen. Soms zag je ze ook in een kring bezig met gymnastische oefeningen of stonden ze rustig te luisteren naar een praatje over de stinkzwam of de restauratie van 18^e-eeuwse lanen.

Sinds een aantal jaren organiseert de IJssellandschap in samenwerking met Zorggroep Solis, en sinds kort ook met Humanitas, wandelingen voor ouderen op haar landgoederen. Een deel van de ouderen arriveert per busje, een deel per auto met (vrijwilliger-)chauffeur en een enkeling komt zelf op de fiets! Sommigen zijn gewapend met een of meer wandelstokken of een rollator. En dan wordt er een uur gewandeld, gezellig bijgepraat en stil genoten. De wandelingen worden onderbroken door oefeningen onder leiding van een (vrijwilliger-) wandelcoach en soms stilgelegd voor een praatje over de natuur, het landschap of de historie van het gebied. De routes worden voorbereid en de praatjes worden gehouden door vrijwilligers van Stichting IJssellandschap, de zogenaamde 'verhalenvertellers', ook wel praatjesmakers genoemd. Het zal niet verbazen dat een deel van die vrijwilligers een achtergrond heeft als IVN-natuurgids of daarvoor in opleiding is.

De wandelaars tekenen in principe in op een reeks van tien wandelingen, in het najaar en/of in het voorjaar. In het najaar staan we regelmatig stil bij de padden-

stoelen die we tegenkomen. Dit najaar konden we op de Haere nog de omtrek van een reuzenbovist meten: 1.10 m. In het voorjaar letten we meer op de bloeiende planten, variërend van sneeuwkllokjes tot blaassilene. Aanknopend bij zichtbare landschapselementen, krijgt ook de geschiedenis van het landschap aandacht, van het ontstaan van rivierduinen tot de geheime aanleg van de IJssellinie.

De wandelingen zijn voor de deelnemers vanzelfsprekend een uitje, volgens sommige zelfs hét uitje van de week, goed voor lichaam en geest. Voor de vrijwilligers zijn het niet minder gezellige én dankbare momenten.

Verhalenvertellers gezocht!

De belangstelling voor de donderdagwandelingen groeit. Daarnaast zijn er ook wandelgroepen op maandag- en dinsdagochtend, speciaal voor deelnemers met beginnende dementie. Er is dan ook dringend behoefte aan nieuwe vrijwilligers die als 'verhalenverteller' willen helpen met het uitstippelen van begaanbare routes en het maken van praatjes over de natuur en de cultuur ter plekke. Heb je belangstelling en wil je er meer over weten, neem dan contact op met de vrijwilligerscoördinator van Stichting IJssellandschap Jet Nieboer (e-mail: j.nieboer@ijssellandschap.nl). Je kunt altijd een keertje meewandelen, om te kijken of het iets voor je is.

**Wij wandelen door het middaguur
Wij wandelen, wij wandelen,
Terwijl wij het schone der natuur
In ons gesprek behandelen,
Wij wandelen!**

*Fragment uit het gedicht 'Wij wandelen' van Willem Wil-
mink*

*Foto's: Jet Nieboer, Stichting IJssellandschap
Foto Gewoon sneeuwkllokje: Gerrit Hendriksen*

Groene Jaarkalender 2019

Jaar van de Wulp

Januari

14-18 Week van de Circulaire Economie
25-27 Nationale Tuinvogeltelling

Februari

2 Wereld Wetlands Dag
12 Darwindag
15 Warme Truiendag

Maart

3 Werelddag van de Wilde Dieren en Planten
13 Nationale Boomfeestdag
15-16 NLdoet
18 Global Recycling Day
21 Werelddag van de Bossen
22 Wereld Waterdag
23 Nationale Opschoondag
30 Earth hour
31 Zomertijd

April

2 Nationale Buitenlesdag
4 Zwerfdierendag
4 Wandel naar je Werk-dag
7 Wereldgezondheidsdag
13-14 Nationale Bijentelling
15-21 Week van de Teek
22 Dag van de Aarde
24 Wereldproefdierendag

Mei

11 Internationale Dag van de Trekvogel
12-21 Nationale Vogelweek
18 Fascination of Plants Day
22 Internationale Dag van de Biodiversiteit
22-26 Fête de la Nature
23 Fiets naar je Werk Dag
24 Dag van het Nationaal Park

Juni

1 Wereldmelkdag
5 Wereld Milieudag
8 Wereld Oceanen Dag
8-16 Nationale Tuinweek
12 Buitenspeeldag
14-16 IVN Sloopjesdagen
15-16 Open Tuinenweekend
17 Internationale dag tegen verwoestijning & droogte
21 Midzomerfeest
28 ModderDag
29 Nationale Picknickdag

Juli

6,7,26,27 Tuinvlindertelling

Augustus

24-25 Nacht van de Vleermuis
31 Nationale Nachtvliedernacht

September

3 Duurzame Dinsdag
7 Nationale Grondstoffendag
14-15 Open Monumentendagen
half World Cleanup Day
16 Internationale Dag voor het Behoud v/d Ozonlaag
22 Car Free Day
28 Burendag
28 Europese Dag van de Paddenstoel

Oktober

eind sep-begin nov IVN Paddenstoelencampagne
begin okt Bodemdierendagen
1 Wereld Vegetarisme Dag
4 Dierendag
4 EetGeenDierendag
5 Nationale Kringloopdag
5-6 Weekend van de Wetenschap
10 Dag van de Duurzaamheid
12 Thank a Farmer Day
13 Int. Dag voor het Beheersen van Natuurrampen
16 Wereldvoedseldag
26 Wintertijd
26 Nacht van de Nacht
31 Dag van de stad
31 Wereld Bespaardag

November

1 Wereld Veganisme Dag
2 Natuurwerkdag
29 Niet-Winkeldag

December

5 Wereld Bodem Dag
7 Nationale Vrijwilligersdag

Elk jaar bestuderen we mossen die voorkomen in één kilometerhok in de omgeving van Deventer.

Dit jaar is het gebied rond de Moespotleide aan de beurt bij de Averlose Houtweg.

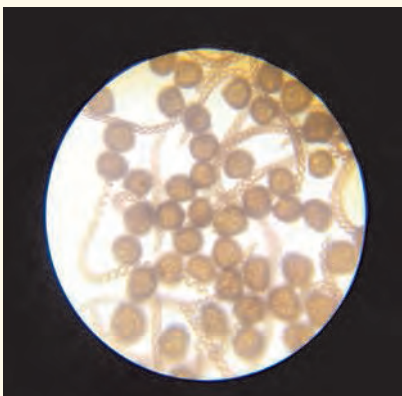
Met toestemming van Stichting IJssellandschap proberen we zoveel mogelijk mossoorten te vinden tussen november en mei. Tijdens het broedseizoen blijven we uiteraard op de paden. In bermen, op laanbomen en rond huizen kun je ook mossen vinden. Hoe vaak je ook in een gebied komt steeds doe je weer nieuwe ontdekkingen. Een algemeen voorkomend mos als Paraplutjesmos (*Marchantia polymorpha*) komen we pas na 3 maanden tegen in een rietmoeras. Als de sporendragende paraplutjes ontbreken lijkt het mos op andere plakkaatvormende mossen, maar de “gewimperde” bakjes die gevuld zijn met lensvormige broedschijfjes maken herkenning toch direct mogelijk. Als je er met een loepje naar kijkt zie je gewoon poffertjes in een mooi schaalpje.

In hetzelfde rietmoeras vinden we ook prachtige volgroeide grote pollen van Veenknikmos (*Bryum pseudotriquetrum*). Zo mooi zie je dit goed herkenbare knikmos niet vaak.

Op de eerste dag dat we het gebied bezochten deden we al een veelbelovende ontdekking: een heel klein ‘kropje sla’ dat we herkenden als Goudkorrelmos (*Fossombronina*). Soms zie je inderdaad met het blote oog oranjegele korreltjes liggen tussen de blaadjes van het kropje. Om het niet te makkelijk te maken zijn er natuurlijk verschillende soorten Goudkorrelmos, die alleen op naam te brengen zijn als er rijpe sporen aanwezig zijn. Gelukkig kun je dit mosje “opkweken” door het vochtig te houden en op een niet te zonnige vensterbank te zetten. Er verschijnt dan een sporenbolletje op een lang dun steeltje. Als je de inhoud van het bolletje onder de microscoop bekijkt dat zie je de sporen liggen te midden van de “elateren”. Dat zijn kleine natuurlijke springveertjes die er voor zorgen dat de sporen een eindje weggeslingerd worden van het plantje. Het bleek uiteindelijk Gestekeld goudkorrelmos (*Fossombronina wondraczekii*) een zeer zeldzaam mos in Nederland, maar in deze omgeving wordt het wat vaker gevonden. We gaan nog twee maanden met elkaar op stap en dan wordt een verslag gemaakt en de gegevens worden toegestuurd aan

de beheerder van het gebied en de BLWG (de landelijke mossen- en korstmossenwerkgroep). Wil je een tijdje meedoen om te zien of je ook verslingerd raakt aan mossen dan ben je van harte welkom.

Foto's: Marjolein Vermeij

bekertjes met broedkorrels op Paraplutjesmos

Veenknikmos (met oude sporenkapsels)

hierboven: Gestekeld goudkorrelmos

links: springdraden en sporen van Gestekeld goudkorrelmos

Op maandag 4 juni 2018 werd de Gorsselse Heide overspoeld met libellenspotters. Volgens de terreinbeheerder zijn er zo'n 150 waarnemers langs geweest. Ze kwamen af op de Oostelijke witsnuitlibel die was neergestreken op het Luteaven, een zeldzame libel die het laatst in 2013 in Friesland was gezien. Van heinde en ver kwamen ze toegestroomd, uit Amsterdam, uit Groningen; de Gorsselse Heide stond opeens in de schijnwerpers. Een week eerder, op maandag 28 mei, was het ook al raak, toen de Sierlijke witsnuitlibel werd waargenomen. Deze zeldzame libel werd in voorgaande jaren vooral in de Weerribben gezien, maar in 2018 breidde hij zich verder uit. In augustus nam ik een Zuidelijke oeverlibel waar bij het Obliquaven die je anders hooguit in Limburg tegen komt. Als klap op de vuurpijl zag ik op 11 september een Zuidelijke heidelibel bij het Luteaven, ook nog nooit eerder waargenomen.

In 2017 publiceerde ik met Robert Ketelaar een artikel in Brachytron, het blad van de Nederlandse en Vlaamse libellenverenigingen, over de libellenwaarnemingen op de Gorsselse hei sinds 1949. We kwamen tot 43 soorten, waar sindsdien maar liefst 8 soorten zijn bijgekomen. De teller staat nu op 51, evenveel als er tot nu in de Weerribben (11000 hectare) zijn gezien! De Gorsselse Heide (130 hectare) mag dus met recht een libellenparadijs worden genoemd.

Wat zorgen baart is de overmatige droogte deze zomer, waardoor 5 van de 6 vennen droog kwamen te staan. De levenscyclus van libellen speelt zich voor een groot deel onder water af.

Oostelijke witsnuitlibel

Libelleneitjes transformeren daar naar larven die vervolgens maanden tot jaren, afhankelijk van de soort en de waterkwaliteit, onder water leven. Uiteindelijk komen ze het water uit en breekt de vliegende libel uit het larvenhuidje. De eitjes kunnen de droogte redelijk goed overleven. Ook larven zijn niet per se ten dode opgeschreven. Ze trekken zich terug in de modder en kunnen daar overleven op dode prooidieren als vis. De droogte zal zeker slachtoffers opeisen maar de hoop is gerechtvaardigd dat een deel zal overleven zodat we hopelijk ook volgend jaar weer kunnen genieten van de grote aantallen bijzondere libellen die de Gorsselse Heide bevolken.

Zuidelijke oeverlibel

Foto's: Frens Westenbrink

Meeldauwlieveheersbeestje *Mike Hirschler*

mel. Er is nog maar één andere soortgenoot in Nederland die van meeldauw leeft, het citroenlieveheersbeestje (knalgeel met zwarte stippen). Op zich is dat best bijzonder, want alle andere lieveheersbeestjes, en er zijn tientallen soorten, leven over het algemeen van bladluizen en enkele ook van planten. Die bladluiseters worden meestal wel als nuttig gezien, maar de planteneters richten schade aan en vooral de schimmeleters zijn niet gewenst omdat ze de schimmels (meeldauw) kunnen verspreiden.

Dit Meeldauwlieveheersbeestje heeft enkele specifieke kenmerken die ander lieveheersbeestjes

Dit mooie lieveheersbeestje trof ik eind februari aan in een bos bij Zwolle. Nooit eerder bewust gezien. Het grappige is dat als je dan op google intikt 'lieveheersbeestje oranje met witte stippen', je meteen bij het goede beestje terechtkomt. Als je dus iets op google wilt zoeken: typ gewoon een beschrijving in en heel vaak vind je dan wel wat je zoekt of kom je op een spoor terecht. Maar dat terzijde.

Dit is het Meeldauwlieveheersbeestje. De naam zegt al heel wat, het leeft nl. van meeldauw, een soort schim-

niet hebben. Het leeft vooral in loofbossen, maar is in onze streken niet algemeen. Het is de enige die oranje is met 16 witte stippen. Achter de kop heeft het nog enkele stippen die meer oranje zijn. Opvallend is de doorzichtige afgeplatte 'kraag' rondom de dekschilden en ook rondom het halsschild zie je een doorzichtig deel. Niet te zien hier is dat de voelsprieten van deze soort wat langer zijn dan bij de andere soorten. Verder is midden over de rug heel goed de afcheiding te zien tussen de twee delen van de dekschilden.

Rode en zwarte eikels? *Mike Hirschler*

Knalrode binnenkanten en zwart van buiten? Dit rare verschijnsel deed zich afgelopen najaar voor in de bossen met zomereiken. Die rode verkleuring aan de binnenkant van eikels had ik wel eens gezien, maar zeker niet zo massaal en geheel zwarte buitenkanten van de eikels kende ik in het geheel niet. Herman ten Grotenhuis kwam met de oplossing: door de aanhoudende droogte gaat het looizuur in de eikels domineren. Daardoor wordt de binnenkant knalrood en de buitenkant zwart. Wéér wat geleerd! Met dank aan Herman.

Paddentrek Nieuwe Plantsoen

In wat weilandjes rondom de watertoren (gebouwd in 1892) is in 1914 een park aangelegd naar een ontwerp van de beroemde tuinarchitect L. Springer (zie oude plattegrond). Dit park werd het Nieuwe Plantsoen gedoopt. Er was immers al een plantsoen in de vorm van het Rijsterborgherpark bij het station. De Ansichtkaart uit 1928 laat zien dat het park al aardig tot bloei kwam. In de loop der tijd is er een bosachtig milieu ontstaan waarin zich vele natuurwaarden konden ontwikkelen. Er komen nu bosuilen, sperwers, boomklevers, vleermuizen en nog veel meer bosbewoners in voor. En ook duizenden padden.

Paddentrek

Zo is sinds jaar en dag het Nieuwe Plantsoen een gebied waar veel amfibieën (padden, kikkers en salamanders) leven. Vanaf maart tot en met half april komen de amfibieën uit het bos bij de watertoren. De amfibieën hebben maar één doel voor ogen: naar de Klinkenbeltskolk, waar ze zich willen voortplanten. Hierbij moeten ze de Ceintuurbaan oversteken. In het verleden vielen hierbij veel verkeersslachtoffers. Daarom helpen vrijwilligers van de Amfibieënwerkgroep IVN Deventer de amfibieën heelhuids de Ceintuurbaan over. Door de jaren heen werden er gemiddeld 3100 amfibieën per jaar overgezet. Sinds 2009 plaatst de gemeente schermen met daarachter emmers. De dieren vallen in de emmers en de vrijwilligers legen die tweemaal daags en zetten de dieren dan over naar het water (en terug).

Ceintuurbaan-probleembaan

In nauw overleg tussen gemeente en Amfibieënwerkgroep is er bij de herinrichting van de Ceintuurbaan in 2018/2019 voor gezorgd dat er paddentunnels zijn gerealiseerd: 5 onder de Ceintuurbaan en 1 onder de Middelweg door. Je kan ook zien dat bij een deel van de Ceintuurbaan een wand is aangebracht. De dieren lopen dan langs de wand, vinden de tunnel en kunnen onder de weg door. Niet overal konden deze geleidingswanden worden aangebracht vanwege de bomen die dicht langs de weg staan. Vandaar dat er in het paddentrekseizoen door de gemeente ook nog tijdelijke schermen worden geplaatst langs de Ceintuurbaan en de Middelweg.

Doe je ook mee?

De Amfibieënwerkgroep is onderdeel van IVN Deventer. Met tientallen vrijwilligers uit de gemeente zorgen zij op meerdere plaatsen in Deventer dat amfibieën veilig worden overgezet. Wil je meer informatie of ook meehelpen? Kijk dan op www.paddentrekdeventer.nl

IVN Deventer

"De gidsen van IVN Deventer gaan graag met anderen de natuur in om zich samen te verwonderen. Naast het overzetten van padden, houdt het IVN zich ook bezig met wilgen knotten, planten en vlinders tellen, vleermuizen, paddenstoelen en nog veel meer. Kijk voor meer info en excursies op www.ivn.nl/afdeling/deventer

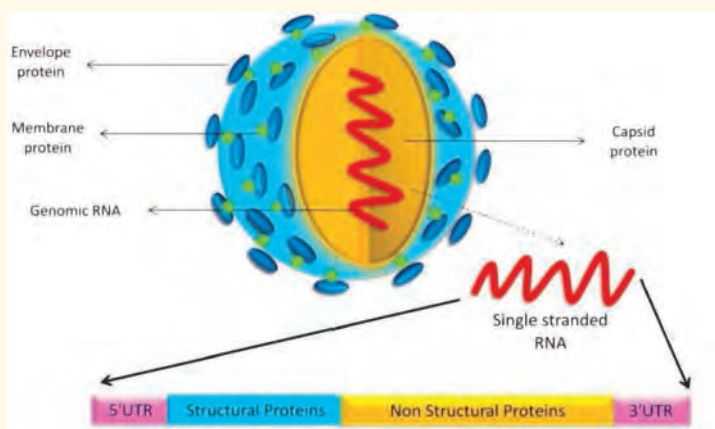
Ontwerp Leonard A. Springer 1914

Tijdens de paddentrek is de Ceintuurbaan in Deventer al jaren lang een hotspot. Toen de Ceintuurbaan werd aangepast is er, in overleg met onze amfibieënwerkgroep en RAVON, een plan gemaakt om een oplossing te vinden. Dat plan resulteerde kortgeleden in de aanleg van 5 tunnels onder de nieuwe Ceintuurbaan door en eentje onder de Middelweg door. Bij een van de tunnels aan de Ceintuurbaan is bijgaand informatiebord geplaatst, zodat men weet wat er aan de hand is. De amfibieënwerkgroep leverde, samen met stadsecoloog Erik Iam, de teksten en de foto's.

“Voor het derde jaar merelsterfte door usutuvirus” luidde het bericht afgelopen zomer 2018. Onderzoek had aangetoond dat er namelijk wéér sprake was van sterfte onder merels door het usutuvirus. Van de 20 gevonden dode merels was in 19 merels het virus aangetoond. De vogels komen uit verschillende plekken in Nederland en zodoende blijkt dat het virus zich verder heeft verspreid door het land ten opzichte van 2016 en 2017. In 2016 en 2017 stond de merel met de telling op de 3^e plaats, in 2018 op de 5^e plaats. In 2018 waren er ongeveer 30.000 minder merels dan in 2017. Ook lieten gegevens van Sovon zien dat er 15% minder merels zijn waargenomen in 2018 ten opzichte van 2017. Eind januari heeft de Nationale Tuinvogeltelling plaatsgevonden. Hieruit is gebleken dat de merel dit jaar op de vierde plek staat met 90.496 merels, dit zijn er zo’n 23 duizend meer dan vorig jaar! Er lijkt dus een toename te zijn in het aantal merels. Een reden hiervoor kan de droogte zijn van afgelopen jaar, waardoor er minder muggen waren en er dus ook minder verspreiding van het virus plaatsvond. De stijging kan echter ook komen door de sneeuwval, hierdoor kunnen merels lastiger voedsel vinden op de grond en zijn ze eerder te zien in tuinen. Wat deze zomer zal doen en of er nog meldingen van dode of zieke merels komen is nog de vraag.

Het usutuvirus

Het usutuvirus is een virus dat behoort tot de Flaviviridae, oftewel de familie van de Flavivirussen. Een virus uit dezelfde familie dat wat bekender is, is het gelekoortsvirus, dat ook door muggen wordt verspreid.

Afbeelding 1: bouw van het usutuvirus

Het usutuvirus, weergegeven in afbeelding 1, gebruikt de steekmug, vooral van het geslacht *Culex pipiens*, als vector (transporteur) om vervolgens zijn gastheer te bereiken. Het virus was voor het eerst gedetecteerd in Zuid-Afrika in 1959 en is waarschijnlijk door trekvogels vanuit Afrika verspreid naar Europa. Het virus is vernoemd naar de Usuturivier in Swaziland. Onder de gastheer van het virus vallen voornamelijk vogels, waarvan de merel het meest vatbaar is.

Vogelverschijnselen

Het usutuvirus bereikt zijn gastheer doordat een besmette mug een dier steekt en het virus in de bloedbaan van dit dier terecht komt. De voornaamste gastheer (ook wel het reservoir genoemd), van het virus is een vogel. Sommige vogelsoorten zijn vatbaarder voor het virus dan andere. De vogelsoorten die het meest vatbaar zijn, zijn: merels, (gehouden) laplanduilen, huismussen en boerenzwaluwen. De reden waarom deze soorten vatbaarder zijn, is nog onbekend. Er kunnen ook vogels zijn die drager zijn van het virus, maar geen ziekteverschijnselen vertonen. Deze vogels kunnen vervolgens bijdragen aan een verdere verspreiding van het virus. Als een besmette vogel wordt gestoken door een nog niet besmette mug, kan de mug zelf worden besmet en het virus weer verder worden verspreid, zie ook afbeelding 3. De verschijnselen die optreden bij een besmette vogel hangen af van de vatbaarheid van het dier, waar het dier is gestoken en in welk deel van het lichaam het virus terecht komt en zich vermenigvuldigt. Algemene symptomen bij vogels kunnen zijn: koorts, neurologische aandoeningen, huiduitslag, vermagering en het hebben van een slecht verenkleed. Wat betreft de symptomen van besmette merels is er vaak sprake van sloomheid en hangende vleugels of een hangende kop door spierzwakte. Eveneens zitten de veren van de merels dan vaak rommelig, zitten ze ineengedoken en zijn ze apathisch en hierdoor tot vrij dichtbij te benaderen, zoals hieronder is weergegeven in de afbeelding.

Afbeelding 2: Merel met usutuvirus, foto: Sandra Advokaat

Het virus kan dus zelfs zenuwen aantasten en ook het hart beschadigen. Het hiervoor benoemde, in combinatie met verzwakking van de spieren, kan ervoor zorgen dat de ademhaling wordt belemmerd. Om deze reden “happen” de vogels vaak ook naar adem. Tevens kunnen de hersenen en het evenwichtsorgaan van vogels worden aangetast. Er zijn weinig merels die met het dragen van de ziekte na een paar dagen nog leven.

Incidentele gastheren

Er zijn dus diverse symptomen die kunnen worden waargenomen bij besmette vogels. De muggen die vector zijn van het virus, steken natuurlijk niet alleen vogels, maar ook andere dieren. Soms kan het dan zijn dat het virus niet bij een vogel terecht komt, maar bij een ander dier. In dat geval wordt deze gastheer de incidentele gastheer genoemd, zie ook afbeelding 3. Andere incidentele gastheren kunnen bijvoorbeeld paarden en knaagdieren zijn. Vleermuizen schijnen van nature een reservoir te zijn voor Flavivirussen en kunnen mogelijk bijdragen aan de verspreiding ervan. Uit onderzoek is gebleken dat in Duitsland dwergvleermuizen en het usutuvirus overlap hebben in het gebied waarin ze voorkomen en dus kan het zijn dat er een interactie heeft plaatsgevonden. Uit onderzoek is gelukkig gebleken dat het usutuvirus niet gevaarlijk is voor honden en katten, dus mocht een huisdier in contact zijn gekomen met een dode of zieke merel (of andere vogel) die besmet is met usutu, hoeft men zich dus geen zorgen te maken!

Een gezonde merelman, foto van Wikipedia

Een dode merel in de tuin en wat dan?

Zoals eerder benoemd verschillen de symptomen heel erg per vogel, waardoor er niet één duidelijk ziektebeeld is waaruit men kan concluderen dat het om het usutuvirus gaat. Er is nog geen vaccinatie, alleen de symptomen kunnen bestreden worden. De hoop is dat op den duur merels en andere vogels immuniteit zullen ontwikkelen voor het virus.

Mocht men een dode merel tegenkomen, dan is het belangrijk om recent gestorven vogels te melden via <https://www.dwhc.nl/meldingsformulier/> en vogels die al wat langer dood zijn via www.sovon.nl/dodevogels. Deze twee organisaties werken onderling ook samen om een beter beeld te krijgen over de algehele merelsterfte. Als men een dode merel vindt, kan deze het beste begraven worden of in een plastic zak gedaan en weggegooid. Het is dan wel van belang om wegwerphandschoenen te dragen. Blijf waakzaam en daarmee behulpzaam!

Wil je *nóg* meer weten over het usutuvirus? Kijk dan op de website van IVN Deventer voor het grotere overzichts-artikel: www.ivn.nl/afdeling/deventer/nieuws/het-usutuvirus-in-vogelvlucht

Afbeelding 1 vanL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4306835/>

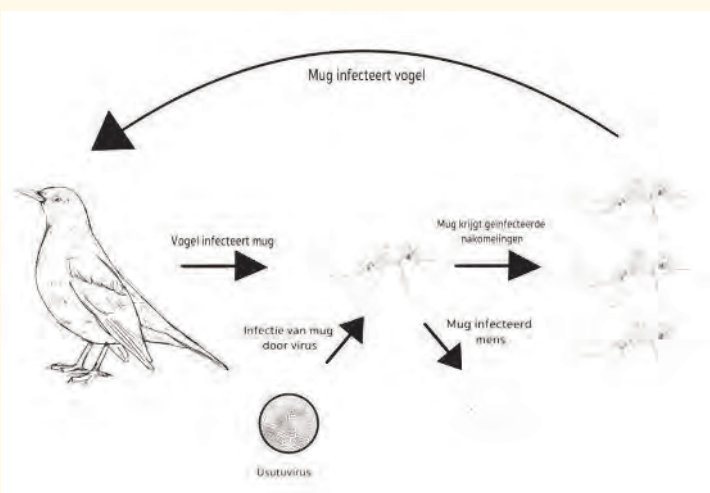
Afbeelding 2 van: <https://www.dwhc.nl/eerste-merelcijfers-2018/>

SOVON:

Geef het door! Heb je een dode vogel of ander wild dier gevonden? Geef deze dan door via het online meldpunt: <http://portal.sovon.nl/dood>.

Zo krijgen we meer inzicht in wanneer wilde dieren sterven, waar en waaraan.

Afbeelding 3: Cyclus van de verspreiding van het usutuvirus met de mens als incidentele gastheer; illustratie Nouk Geelen

Mensen kunnen ook besmet raken met het virus, maar dit brengt meestal geen ziekteverschijnselen met zich mee. In de gevallen dat er wél ziekteverschijnselen ontstaan, zijn dit vaak koortsverschijnselen. Uit een onderzoek in Oostenrijk is wel gebleken dat bij bloeddonaties van mensen het usutuvirus meerdere malen in het bloed is aangetoond. Hiermee lijkt het toch vaker voor te komen dan men van tevoren had gedacht. Er is daarentegen maar van vijf mensen bekend dat ze daadwerkelijk ook antistoffen tegen het virus in hun bloed hadden. Het opvallende is dat geen van deze mensen ziekteverschijnselen heeft ondervonden. Er is wel een aantal ernstige gevallen bekend van besmetting bij mensen, voor zover bekend in Europa heeft het bij vijf mensen tot hersenvliesontsteking geleid. Dit was echter wel bij patiënten met een verzwakt immuunsysteem. Het hangt dus wel af van de persoonlijke fitheid en de omstandigheden in hoeverre men effecten van het virus ondervindt. Over het algemeen is de kans klein dat je ziek wordt, maar het kan wel en daarom is het usutuvirus dus toch enigszins een bedreiging voor de mens.

abeel

moeraseik

Zwarte els, jong

magnolia

Amerikaanse eik

lantaarnpaal

Zwarte els, ouder

papierberk

Ruwe berk

Oude vlier

populier

zomereik

Zwarte els, oud

paardenkastanje

Zoete kers

robinia

Zijn Paardenkastanjes en Tamme kastanjes familie van elkaar? Je zou het wel zeggen als je de vruchten bekijkt. En misschien lijken zelfs die stekelige bolsters om die vruchten heen wel wat op elkaar. Maar dan houdt het vergelijk ook wel helemaal op! Sterker nog: ze hebben niets met elkaar gemeen. Ik vermoed dat de tamme kastanje het eerst zijn naam 'kastanje' kreeg, want die was veel eerder hier. Dat 'paarden' van de Paardenkastanje kan een tweeledige oorsprong hebben:

- het kan afgeleid zijn van het hoefijzervormige litteken dat het blad op de takken achterlaat als het afvalt. Je kan zelfs de afdrukken van de spijkers a.h.w. zien zitten!
- de vruchten van de Paardenkastanje werden in Turkije wel gebruikt als voer voor paarden indien er sprake is van 'dampigheid', wat een ongeneeslijke ziekte is die zware kortademigheid en hoesten ten gevolge heeft (te vergelijken met COPD bij mensen).

Wie dan dat 'kastanje' er achter en 'tamme' ervoor bedacht heeft weet ik niet.

Ik vermoed vervolgens dat door de gelijkenis van de vruchten de paardenkastanje als 'kastanje' werd aangeduid in navolging van de tamme. Wie het weet, mag het zeggen. Nog meer verschillen: de napjes van de vruchten hebben dan wel stekels, maar het ziet er anders uit. Bij de ene zijn het slechts enkele tientallen korte niet al te scherpe stekels en de tamme ziet eruit als een egel, en die zijn nog venijnig scherp ook! Ook de rest zit heel anders in elkaar. Even wat technische zaken: de tamme kastanje behoort, met beuk en eik, tot de napjesdragers, de *Fagaceae* en wel in de onderklasse van *Monochlamydeae*. D.w.z. dat ze geen bloembekleedsel hebben, maar een enkelvoudig bloemdek en slechts één stamper. De vrouwelijke bloemen staan met meerdere bijeen, evenals de vrucht, en wel in een bekervormige verhoging (de Cupula).

De Paardenkastanje behoort tot de *Hippocastanaceae*, in

de onderklasse der *Choripetaleae* en dat wil zeggen dat kelk en kroonbladen niet met elkaar vergroeid zijn en er zijn 1 of meerdere stampers. De mooie bloemkaarsen van de paardenkastanje kent iedereen wel, de tamme heeft dat niet. Dan de bladeren: de Paardenkastanje heeft handvormige samengestelde bladeren (de 5-7 bladeren zijn samen trouwens één blad!) en ze staan tegenover elkaar. Dat kan je van de tamme niet zeggen. Die heeft enkelvoudige scherp getande bladeren die random aan de takken zitten.

Maar het is nog niet klaar: de vruchten van de tamme zijn eetbaar voor mensen, die van de Paardenkastanje zeker niet. Herten daarentegen lusten er wel pap van! Het zouden de Romeinen zijn geweest die de tamme kastanje vanuit Oost Europa onze kant op hebben gehaald om er hun kastanjepap of pollenta van te maken. In Italië doen ze dat nog steeds. De Paardenkastanje kwam daarna pas in de 16-e eeuw onze kant op, waarschijnlijk omdat deze het goed doet in lanen en tijdens de bloei zijn de mooie bloemkaarsen zeer geliefd. Het hout van de Paardenkastanje is te bros om er iets behoorlijks van te kunnen maken, maar het hout van de tamme kom je bijv. overal in NW Europa tegen als o.a. de palen in de wijngaarden. Het hout is bijzonder duurzaam en stevig en blijft lang goed.

De larven van de Kastanjemineermot (*Cameraria ohridella*) zijn verantwoordelijk voor de bruine verkleuringen in de bladeren van de Paardenkastanje.

Foto: Gerwin van de Maat

Onderstaande illustraties zijn ter beschikking gesteld door de landelijke Bomenstichting

Aesculus hippocastanum

Paardenkastanje

De paardenkastanje heeft opvallend grote, handvormig samengestelde bladeren. De knoppen zijn kleverig. Hij bloeit in het voorjaar met grote, opstaande pluimen. In de herfst vormt hij stekelige vruchten (bolsters) met daarin de glimmend bruine kastanjes. Zijn oorsprong ligt in de Balkan. In ons land zie je het meest de witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*) met zijn witte bloemen, maar de rode paardenkastanje (*Aesculus carnea*) met roze tot rode bloemen kom je ook wel tegen. De stam is vaak gedraaid waardoor het hout weinig waardevol is.

Hoezo paardenkastanje?

De naam paardenkastanje heeft te maken met een oud gebruik om kastanjes aan paarden te geven als hoestmiddel. Voor mensen zijn de kastanjes giftig.

www.bomenstichting.nl

Castanea sativa

Tamme kastanje

De tamme kastanje is een heel andere boom dan de paardenkastanje, alleen de vruchten lijken een beetje op elkaar. De tamme kastanje is gemakkelijk te herkennen aan de grof gezaagde, langwerpige bladeren. Ze zijn glanzend donkergroen aan de bovenzijde. De bast is gegroefd en bij oudere bomen kan de stam prachtige gedraaide vormen aannemen. De tamme kastanje komt oorspronkelijk uit Zuid-Europa en Turkije, daar kan hij wel 35 meter hoog worden en 500 tot 1000 jaar oud! Het hout is hard en duurzaam. Het wordt o.a. gebruikt voor vaten, meubels en bruggen.

Egels en brood

De vruchten van de tamme kastanje zijn eetbaar, ook voor mensen. Je kunt er zelfs brood van bakken. De bolsters lijken op heel kleine egeltjes.

www.bomenstichting.nl

De Paardenkastanje heeft het moeilijk momenteel. Ze wordt niet alleen lastig gevallen door de Kastanjemineermot (die de bruine vlekken op de bladeren veroorzaakt), maar ook door de kastanjabloedingsziekte die door een bacterie wordt veroorzaakt. De tamme lijkt nergens last van te hebben.

In alle boeken staat dat de vruchten van de tamme kastanje zelden rijp worden in onze streken. Nou, dat was vorig jaar wel anders! Door de lange warme zomer kon je ook in onze streken grote hoeveelheden lekker ‘vette’ en heerlijke kastanjes vinden. Je kan er puree van maken, maar persoonlijk doe ik het liever anders: eerste pellen, snijd ze dan in dunne plakjes en als je die enige tijd in boter opbakt en dan met wat zout bestrooit maak je er heerlijke knapperige chips van voor bij de borrel. Ik ben benieuwd wat dit jaar zal brengen.

Links: de hoefijzervormige afdruk van de bladsteel.
Rechts: kastanjabloedingsziekte.
Foto's Mike Hirschler

Zegekruid *Petro Hetjes*

Zegekruid (*Nicandra physalodes*) komt oorspronkelijk uit Peru. De naam *physalodes* is afkomstig uit het Grieks en betekent blaasvormig. *Physaloides* betekent ook lijkend op *physalis*, de lampionplant. *Physalis* met oranje lampionnetjes heeft een gesloten oranje doos met bes, terwijl bij het zegekruid de kelkslippen los van elkaar staan. Zegekruid is in 1759 ingevoerd in België en in ons land. We hebben te maken met een éénjarige kruidachtige plant, tweeslachtig en met een bovenstandig vruchtbeginsel. De vrucht is een bes, bruin van kleur, welke zich bevindt in een bijzonder decoratieve vijfdelige vruchtdoos, net als een soort lampion. Ondanks dat we hier te maken hebben met een zeer zeldzame plant kom je hem vaak verwilderd tegen in aardappelakkers, moestuinen en ruigten. Zijn voorkeur gaat uit naar gronden welke verstoord en afgegraven zijn. Het zaad blijft jaren goed in de grond. De plant komt uit de familie van de nachtschade en is daarmee gelijk familielid van bv. de aardappel en de tomaat en daarom dus ook giftig. De plant geeft de voorkeur aan een zonnige standplaats. Het blad heeft een lengte tot 30 cm, frisgroen van kleur, eirond tot langwerpig en golvend getand. De bloemen zijn trechtervormig met een doorsnede van 3 - 4 cm en voornamelijk blauw van kleur, soms wordt ook wit aangetroffen. De bloei is van juli tot oktober en ze bloeit echter maar enkele uren per dag en dan vooral rond het middaguur. De plant stoot vliegen af. De botanische naam *nicandra* is afgeleid van de Griekse arts Nikandros. Waarschijnlijk werd de plant toen al voor medicinale doeleinden gebruikt. In het land van herkomst, Peru, gebruikte men de bessen bij blaas- en nierkwalen. Takken met zaaddozen zijn geschikt om in droogboeketten te verwerken. In Engeland noemen ze deze plant ‘apple of Peru’. Dit terwijl we te maken hebben met een besvrucht.....!

Zegekruid: boven de bloem, onder de lampionvrucht.
Foto's: Petro Hetjes

Het jaar van de Wulp SOVON

Het gaat niet goed met de Wulp en deze mooie vogel staat daarom inmiddels op de Rode Lijst!

Zomerse en winterse Wulpen

Zo'n 4.300 paar wulpen broedt jaarlijks in ons land, in open graslanden en akkers, heide, hoogveen en open duingebied. Onze broedvogels vertrekken na het broedseizoen naar zuidwest-Europa en Engeland. Ze worden tussen juli en april afgelost door grote aantallen afkomstig uit een gebied tot ver in Rusland: in het najaar stromen met name de kustgebieden vol met overwinterende wulpen. In de winter zijn er soms wel 200.000 kromsnabels te tellen in Nederland! 25-50% van de wereldpopulatie maakt op enig moment van Nederland gebruik.

Tellen om meer te weten

De Wulp, met zijn mysterieuze roep, heeft nog veel geheimen voor ons. In dit Jaar van de Wulp organiseert SOVON Vogelonderzoek Nederland extra tellingen om meer zicht te krijgen op bijvoorbeeld de verspreiding van de wulp en de belangrijke plekken waar wulpen in grote groepen overnachten. Tegelijkertijd worden gegevens van de afgelopen decennia geanalyseerd om een overzicht te krijgen van hoe de populatie zich heeft ontwikkeld en welke factoren daarop van invloed zijn. Zodat we straks beter weten hoe we de wulp kunnen beschermen.

Wilt u meer weten over de tellingen, kijk op www.jaarvandewulp.nl.

Enkele weetjes over de Wulp

De groep waartoe de Wulp behoort, de *Numeniini*, behoort tot de meest bedreigde vogels van onze planeet. Ook grutto's behoren tot deze groep. Wulpen kunnen Frankrijk beter overslaan. Aan de Atlantische kust van Frankrijk mag nog steeds geschoten worden op Wulpen! Daar zitten ze vaak tijdens de trek of ze overwinteren er zelfs. Al direct over de grens met België staan er lokvogels op het strand om de Wulpen binnen schietsafstand te krijgen. Vogelbescherming steunt de Franse BirdLife-Partner in de strijd tegen de jacht. Wulpenmannen zijn goede vaders. Man en vrouw wisselen elkaar af op het nest; tijdens die twee tot drie uur durende 'dienst' gaat degene die niet aan de beurt is op zoek naar voedsel. Als de kuikens zijn uitgekomen laat het vrouwtje het grootbrengen aan het mannetje over.

Als je Wulpen ziet: zet ze op www.waarneming.nl !

Even inzoomen: Rode kelkzwammen Mike Hirschler

Rode kelkzwammen zijn tegenwoordig matig algemeen. Willy Jansen vond deze in het Westerveldsbos bij Zwolle. Een paar jaar geleden moest je ervoor naar de oude populierenbossen in de NO-polder. Ooit vonden we er een paar in het Fortmonderbos. Inmiddels komen langs de hele IJssel Rode kelkzwammen voor. Er zijn twee soorten, de gewone en de Krulhaar kelkzwam. Het onderscheid vergt enig microscopisch handelen, maar het is aan de sporen goed te zien. Als je deze juweeltjes vindt is je dag goed!

Heb je ook een 'inzoomen'? Mail die dan naar natuurwijzerdeventer@gmail.com

GG is een rubriek over Groene zaken met af en toe een uitglijder opzij. De Glibbers gaan bijvoorbeeld over cultuurhistorie, volksverhalen of naamsherkomst en hebben altijd een link met het Groene. De naam is geleend van een plakkerige, overwegend oranje/gele (!) paddenstoel, de Groene glibberzwam *Leotia lubrica*.

Van het woord Sassafras alleen al word ik blij; het alliteert zo lekker. De naam is van een laurierachtige boomsoort uit Noord Amerika. In China komen twee verwante boomsoorten voor. De Sassafras is met mysteries omgeven. Allereerst de naam, waarvan sommigen vermoeden dat het van Indiaanse oorsprong is, anderen denken dat het verbasterd Spaans is en steenbreek betekent. Een geneeskrachtige werking zou het breken en doen oplossen van nierstenen zijn. Van de Latijnse naam *Sassafras albidum* schijnt het tweede deel van albus te komen en dat betekent wit, vermoedelijk vanwege de lichtgrijze onderkant van de bladeren; uitleg hierover ontbreekt. Bijna alles aan de Sassafras is geneeskrachtig en/of eetbaar. Sinds de Spanjaarden naar Amerika voeren, was de sassafrasolie in Europa als geneesmiddel te koop. Er hangen inmiddels ook etiketten aan met de term kankerverwekkend en hallucinerend. De olie bevat MDMA, het werkzame deel uit de drug xtc. Sassafrasolie wordt gewonnen uit de wortels, de stof die voor de productie van drugs interessant is heet safrol. Indianen gebruikten de wortel van de Sassafras om met hun tabak te mengen. Dit zou ontgiftend werken en dus de schadelijke werking van het roken verminderen. Sassafraswortels werden later gebruikt om een koolzuurhoudende frisdrank te maken. Het zogenaamde root beer bevat soms een klein beetje alcohol. Voor het kruiden van de Cajun/Creoolse stoofschotel *gumbo* worden gemalen, gedroogde bladeren gebruikt.

De boom heeft een geribbelde stam en het is meestal een bosje van stammen.

Het allerleukste aan de Sassafras zijn de bladeren. Ze kunnen aan een boom zes (!) verschillende vormen hebben. Zelfs aan één tak kunnen tegelijk verschillende bladvormen zitten:

- een enkelvoudig eivormig blad
- een blad met de vorm van een want met een linkerduim
- een blad met de vorm van een want met een rechterduim.

Hier stoppen de meeste beschrijvingen, maar er zijn er nóg drie:

- bladeren met drie lobben
- bladeren met vier lobben
- bladeren met vijf lobben

Bij landgoed Ehzerwold in Almen staat langs het Twentekanaal een Sassafras (de enige in Gelderland?). In het Museum STAAL; *Staring in Almen*, ligt een kleurrijk kleed met afbeeldingen van sassafrasblad. De boom is wintergroen, maar soms bladverliezend. De boom bij Almen had al zijn bladeren laten vallen, waarschijnlijk vanwege de droge zomer. Overijssel heeft voor zover bekend maar één exemplaar van de Sassafras: in het Arboretum Poort Bulten (bij Losser). Kortom: een opwindende exoot.

Bronnen: Wikipedia en botanische sites, Gerda Boschloo, boeken: Allgeier (K.), De geneeskracht van bomen, Holmes (S.), Bomen in kleur, Linford (J.), Zo herkent u bomen.

Foto's: Jeanette Boogmans

VLEES GEZOND VAN OORSPRONG

U kunt genieten van de heerlijkste Biologische vlees- en vleeswaren in de ambachtelijke slagerij aan de Smedenstraat 118.
U kunt bij ons terecht voor een ruim assortiment aan rund- en varkensvlees maar ook voor lams- en kalfsvlees alsmede de heerlijke Kemper Landhoen.

Open di. t/m vr 8.30-18.00
za 8.00-16.00

Smedenstraat 118
7411 RJ Deventer
0570-619090
www.degroeneweg.nl

HET DEVENTER WIJNHUIS

Slot-Kleverkamp anno 1888

Dé unieke wijnbeleving voor iedereen

Wijnproeverijen
Ontdek uw eigen smaak

Wijncursussen
Leuk voor een personeelsuitje

Relatiegeschenken
Lekker om te geven

www.hetdeventerwijnhuis.nl

Holterweg 2
7418 EB Deventer

Tel: 0570 - 614737
Tel: 0570 - 614405
info@hetdeventerwijnhuis.nl

Vragen ledenmiddag 3, eten en gegeten worden *Mike, Trudy, Hans*

Van de vragen en antwoorden die zijn gesteld op de ledenmiddag op 19 augustus 2018 is een serie van 6 delen gemaakt die in de Natuurwijzer gepubliceerd wordt. Dit is deel 3. NB: op veel vragen zijn meerdere antwoorden mogelijk. Je mag zelf natuurlijk ook nog even puzzelen. De antwoorden staan op blz. 19.

CATEGORIE III – Eten en gegeten worden

17. Welke van deze dieren eten insecten:
a. vleermuis, b. waterspitsmuis, c. egel,
d. bosmuis, e. kikkers, f. winterkoning,
g. steenuil, h. kerkuil, i. apen, j. waterspin,
k. schaatsenrijder, l. hoornaar, m. wilde bijen
n. wespendif, o. das, p. libellen
18. Insecten maken soms al heel lang deel uit van ons 'dagelijks' voedsel, omdat bestanddelen ervan in dat voedsel worden verwerkt.
In welke bekend kleurrijk snoepgoed worden voor het bereiken van een bepaalde kleur al vanaf het begin sappen van schildluis verwerkt? En om welke kleur gaat het dan?

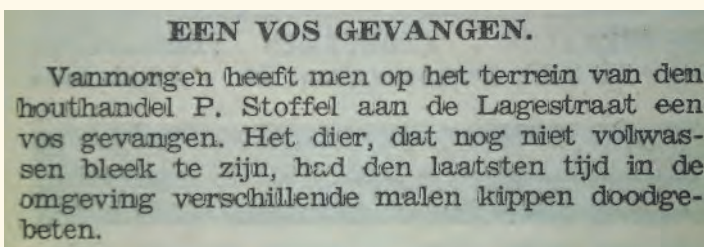
19. Spechten hebben een lange roltong om bij de insecten in bomen te kunnen komen. Waar bergen zij hun tong op?
20. Insecten zijn zeer eiwitrijk en er is momenteel een beweging die vlees van rund, varken en kip gaat vervangen door die van insecten. Welke 2 soorten insecten worden tegenwoordig in Nederland wel eens gegeten.
21. Insecten eten is deel van de toekomst voor onze eiwitvoorziening. Maar er zitten ook andere voedingsstoffen in insecten, zoals ijzer.
In insecten zit hoeveel maal meer ijzer dan in spinazie?
a. nog niet de helft, b. tweemaal zoveel, c. er zit helemaal geen ijzer in insecten
22. Eten insecten elkaar?

Maak de volgende mop af:
Ober, wat doet deze vlieg in mijn soep?
Antwoord: "Ehh, ik denk dat hij de doet me-
neer".

Van onder de Lebuïnustoren 18 *Erik Lam, stadsecoloog gemeente Deventer*

Al een paar jaar houdt de komst van de Wolf naar Nederland de gemoederen bezig. En nu heeft die zich ook nog gevestigd! De voorspellingen van de Nederlandse wolven-experts zijn tot nu toe aardig uitgekomen. Hoewel sommigen hun kundigheid in twijfel trekken. Vooropgesteld dat de Wolf een prachtige soort is die ook in Nederland een plekje onder de zon verdient, is het niet zo dat deze top-predator nergens voor problemen zal zorgen. Reageren alsof het een illegaal terug gekeerde IS-strijder is zal niet helpen. Uiteraard zijn natuurliefhebbers enthousiast maar hebben schapenhouders hele andere gevoelens. In Gelderland is besloten om de komende jaren wolvenschade te vergoeden. Dat is een hele goede zaak die navolging verdient. Kom er maar eens om dat de schade van uitgemaaide, omgeploegde of anderszins verdwenen weidevogelnesten aan vogelbeschermers vergoed wordt. Hoewel de Wolf van een andere orde is dan andere predatoren is er grote overeenkomst in de gemoedsrust van boeren en buitenlui met andere soorten die Nederland hebben gekoloniseerd. Zo nam vanaf de jaren dertig van de vori-

ge eeuw de Vos toe. Leiden was in last en er zou geen kip of wild over blijven. Of dat nu wel of niet zo is: de Vos is er nu eenmaal en je moet er voor zorgen dat het kippenhok in orde is. De terugkomst van de Steenmarter vanaf begin jaren tachtig van de vorige eeuw leverde een zelfde soort commotie op. Ook met de opkomst van de bijna uitgeroeide Das ontstaat discussie. Natuurlijk is het eng en knap vervelend als een Vos je kippen pakt. Vooral als het hele fenomeen een nieuwe ervaring is. Maar wie kijkt er nu nog van op als een Vos de randen van de stad bezoekt?

Uit het Deventer dagblad van 5 juni 1935

Antwoorden op de vragen van blz. 18 (dit keer maar eens niet op z'n kop!)

17. a. vleermuizen, b. waterspitsmuis, c. egel, e. kikkers, f. winterkoning, g. steenuil, i. apen, j. waterspin, k. schaatsenrijder, l. hoornaar, m. wilde bijen, n. wespendif, o. das, p. libellen

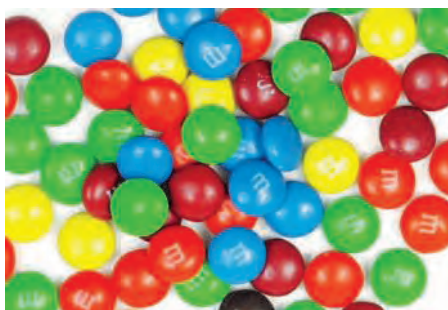
NB: de bosmuis is uit het rijtje weggelaten, dat is in principe géén insecteneter. Hij eet vooral zaden, paddenstoelen, bessen, mos, stengels en bladeren. Hij lust ook wel dierlijk voedsel: slakken, regenwormen, rupsen en heel soms kevers.

18. De rode kleur in de M&M's.
19. Bij spechten ligt een deel van de tong in de snavel en de rest zit in rust helemaal rond de schedel geplooid, via de achter- en de bovenzijde van de hersendoos tot aan de basis van de bovensnavel (tussen de huid en het beenweefsel dus).
20. Meelwormen en sprinkhanen
21. b. tweemaal zoveel
22. Ja, veel insecten zijn kannibalistisch en/of eten andere, veelal kleinere insecten.

Maak de volgende mop af:

Ober, wat doet deze vlieg in mijn soep?

Antwoord: "Ehh, ik denk dat hij de *schoolslag* doet me-
neer".

Gebakken sprinkhanen. Nog niet voor iedereen een delicatessen, maar we zullen er toch een keer aan moeten.

Rene Vos Outdoor & Sports heeft de materialen die u als natuurliefhebber nodig heeft!

- Buitemportkleding van o.a. Fjällräven
- Rugzakken
- Petten en hoeden
- Verrekijkers
- Reishampers
- Rugzakken
- Matjes
- Tenten
- en nog veel meer

Wandelschoenen vanaf € 55,-

Waterdichte jassen vanaf € 59,95

Podologisch schoenadvies

Kortom kom gewooneens langs

René Vos GORSSSEL

Hoofdstraat 39 / Gorssel
Tel. 0575 - 49 39 89
www.rene-vos.nl

di - do 10.00 - 18.00
vr 10.00 - 20.00
za 09.30 - 17.00

P vrij

Agenda

Zondag 7 april, 14-16 uur, publieksexcursie weidevogels op de Bolwerksweide.

Zitten ze er nog of niet, die weidevogels? We gaan het zien (of niet). Maar anders zijn er genoeg andere vogels te beleven op het water bijvoorbeeld. Er gaat een telescoop mee. Info: Lieme Glazema, 0570-656401

Maandag 8 april, 20-22 uur; lezing Wolven in Nederland door Erwin van Maanen

Sinds 2001 volgt Erwin de opkomst van de wolf in Duitsland, in het Nederlands-Duits grensgebied, alsook de binnenkomst van wolven in Nederland.

Tijdens de lezing zal hij de betekenis van de terugkomst van de wolf in West-Europa bespreken aan de hand van de ecologie van de wolf. Entree: €2. De bijdrage zal worden besteed aan het wolvenonderzoek in Nederland.

Locatie: Centrum De Lindeboom, Lindeboomsweeg 1A, Schalkhaar. Zaal open om 19 uur.

Info: Frens Westenbrink: f.westenbrink@kpnmail.nl, 06-53226766

Foto: Erwin van Maanen

Zondag 14 april, wolven-veldexcursie op de Veluwe – o.l.v. Erwin van Maanen

Er kunnen maximaal 15 personen mee met de excursie en de kosten zijn €20 per persoon. Vooraf opgeven is noodzakelijk, wie het eerst komt, het eerst maalt! Verdere details over tijd, duur en plaats volgen na opgave. Aanmelden en verdere info bij: Frens Westenbrink: f.westenbrink@kpnmail.nl, 06-53226766.

Maandag 22 april, jongedierendag op de Ulebelt.

Altijd een supergezellige dag voor jong én oud!

Zie de site van de Ulebelt: www.ulebelt.nl

Zondag 7 april, publieksexcursie bij de Bolwerksweide met als thema weidevogels.

Weidevogels hebben het moeilijk, maar kievit zit er altijd wel. We gaan ook langs de Bolwerksplas waar altijd veel watervogels zitten. Er gaat een telescoop mee.

Informatie: Lieme Glazema, 0570-656401

Donderdag 4 mei, 10-13 uur, ledenxcursie Empese en Tondese Heide.

De route is ong. 5 km.. Deze heide is een prachtig, waterrijk gebied met een blauwgrasland waar in het voorjaar en in de zomer bijzondere bloemen bloeien (o.a. Spaanse ruiter en Ronde zonnedauw). Ook de insectenrijkdom

is groot. Natuurmonumenten heeft het gebied hersteld, zodat er weer kalkrijk water boven komt. Een plek die je een keer gezien moet hebben!

Nadere info: David de Wit, 06-13611667

Woensdag 8 mei, 20-22 uur, lezing van Nick Hofland, Radboud Universiteit Nijmegen: 'Effect insecticiden op broedresultaat spreeuwen en boerenzwaluwen'.

Deze lezing vindt plaats in samenwerking met het Science Café in Deventer onder de noemer van 'natuurcafé'.

Nadere info: Frens Westenbrink: 06-53226766,

f.westenbrink@kpnmail.nl

Midden mei, publieksexcursie in de Bannink/Gooiermars, tijd nog nader te bepalen, zie de site.

Thema: de ontwikkeling van de nieuwe natuur. Dit is een unieke kans om buiten de gangbare paden te komen, wat anders echt niet is toegestaan!

Info: Tonni van Elk, 0570-657320

Zondag 7 juli, 14-16 uur, publieksexcursie op de Haere.

Thema: de omgeving van dit oude landgoed.

De Haere, foto: Gerrie

Zondag 2 juni, 14-16 uur, publieksexcursie eetbare planten

De plaats is nog niet bekend, kijk tzt op de site.

21 t/m 30 juni, Week van de invasieve exoten

Goede exotenwaarnemingen zijn interessant voor terreinbeheerders, wetenschappers en beleidsmakers in Nederland. Heb je een invasieve exoot gezien? Meld het via Waarneming.nl of Telmee.nl!

Blijf op de hoogte door je te abonneren op de nieuwsbrief via www.ravon.nl/nieuwsbriefexoten.

Zie ook: www.invasieve-exoten.nl

**Eerste-vrijdag-van-de-maandwandelingen:
zie de site van IVN Deventer:
ivn.nl/afdeling/deventer**

“ZON” op landgoed Oostermaet *Gerben Visser, St. IJssellandschap*

IJssellandschap zal vanaf deze aflevering met regelmaat een bijdrage in de Natuurwijzer leveren met nieuws uit de terreinen van de stichting.

IJssellandschap heeft veel bos in beheer: ca. 1.200 ha. (van in totaal rond 4.000 ha. aan gronden die het in bezit heeft). We beheren het bos met verschillende doelstellingen. In sommige bossen is houtproductie het voornaamste doel. In andere bossen staat schoonheid voorop: de parkbossen. En daarnaast zijn er bossen waar natuur voorop staat. Hier draait alles om het creëren van de ideale omstandigheden voor planten en dieren. In de recreatiebossen maken we niet zo’n expliciete keus, en integreren we deze drie functies. Tenslotte hebben we de landschapsbosjes: instandhouding van deze kleine, vaak landschappelijk bepalende bosjes is het belangrijkste doel.

Om een bos natuurlijk te maken, hebben we de volgende toverwoorden: dood hout, Oude bomen, Inheemse soorten, veel structuur (open plekken, bosranden) en rust.

Op landgoed Oostermaet is een groot deel van het bos, feitelijk het hele centrale deel, aangewezen als ‘natuurbos’.

Lettelerleide. Foto: Mike Hirschler

Het is een prachtige zone, waarin (bewust natuurlijk!) De Slenk en de Lettelerleide liggen als graslandnatuurterreinen. Maar ook de recent herstelde eendenkooi maakt er onderdeel van uit.

Er is nogal wat nodig om hier de bossen natuurlijker te maken: ‘dood hout’ laten we staan, of wordt bewust gemaakt door bomen te ‘ringen’. ‘Oude bomen’ krijgen we...door ze gewoon niet om te zagen, want houtpro-

ductie en economische winst is in natuurbos geen doelstelling. *Structuur* kunnen we maken door open plekken te zagen of bomen weg te halen uit de bosrand, zodat struiken meer de kans krijgen. Dit kunnen we als IJssellandschap prima zelf.

Om het goed te doen is veel werk nodig.

Maar wat doen we met al die opstanden van douglas en lariks die we eigenlijk willen omtoveren naar gemengde loofbossen? Gelukkig worden we soms ook geholpen. Waterschappen en andere overheden realiseren zich steeds meer, al voor de extreme droogte van afgelopen zomer, dat droogte een probleem wordt. Waar waterschappen vanouds de taak hadden om water ‘eruit’ te krijgen, wordt het langzamerhand steeds belangrijker om water vast te houden. Daarom willen waterschappers de naaldbomen eruit, omdat naaldbout veel meer grondwater verdampt dan loofhout.

Hier kunnen we elkaar helpen en dat doen we ook. Met een financiële bijdrage van de waterschappen en andere overheden (samengevat in de regeling Zoetwatervoorziening Oost Nederland - **ZON**) worden op dit moment hectares voormalig naaldbout aangeplant met eik, linde, zoete kers, vuilboom en hazelaar. We hopen hiermee echt een mooie stap te zetten naar gemengde loofbossen.

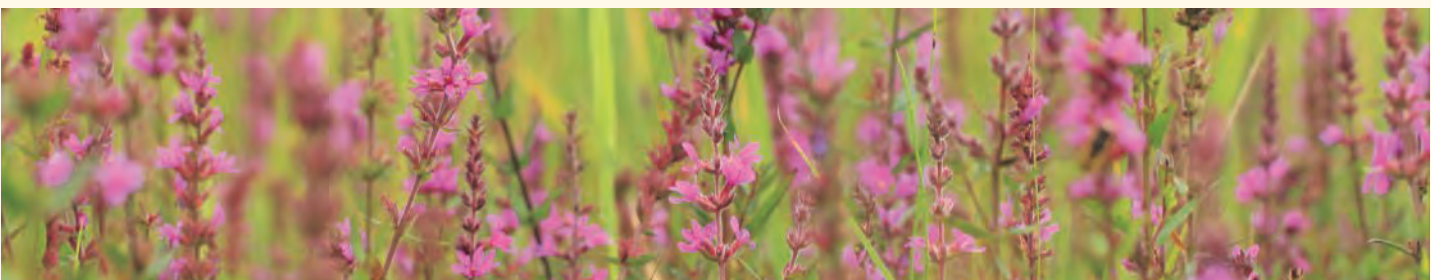
Daarnaast zijn we in een verkennend gesprek met het waterschap om ook de waterstanden in het natuurdeel te verhogen. Vooral de natuurgraslanden kunnen hier enorm van profiteren.

Vrijwilligers aan het werk in de Oostermaet.

Foto: IJssellandschap

Grote kattenstaart. Foto: Gerrit Hendriksen

In memoriam Wim Smit *Mike Hirschler*

Op 22 januari is Wim Smit plotseling overleden.

Namens IVN Deventer heb ik gesproken op de begrafenis. Hierbij een weergave daarvan.

Wim was vele jaren een trouwe donateur van onze vereniging en hij was zeker ook een trouwe bezoeker van onze wandelingen, zowel op de eerste vrijdag van de maand, als bij vele publieksexcursies. Wim was bij ons vooral ook bekend omdat hij altijd op de fiets kwam, weer of geen weer, én hij was bij ons bekend vanwege zijn nette kleding. Als medewerker bij het groenbedrijf had hij natuurlijk door de week altijd werkkleding aan en dus was hij in zijn vrije tijd altijd redelijk strak in het pak: nette broek, jasje, vaak een das, nette schoenen, goede overjas. Zo verscheen hij dus keurig gekleed op onze excursies, zo mee de modder in om zo te zeggen. Maar hij klaagde nooit, genoot op zijn manier van wat geboden werd en hopelijk ook van het gezelschap. Hij was een van onze trouwste bezoekers! Wim communiceerde niet makkelijk, dat zal een aantal van de lezers bekend zijn, en het is ons nooit helemaal duidelijk geworden wat hij er nu echt van vond. Hij stelde zelden een vraag en als uitleg te lang duurde haakte hij licht morrend af, maar voltooide wel altijd de wandeling. Ik ga ervan uit dat het toch echt iets voor hem betekende en hoe nors hij ook keek, hij kwam altijd weer!

Wij zijn een markante, plezierige en trouwe donateur verloren.

Uit je kruin! Recensie *Annemiek van der Velden*

“Uit je kruin” is een boek om gelijk mee naar buiten te gaan, echt een doe-boek!

In het boek staan 52 activiteiten die je bij/met bomen kunt doen. Voor elke week één. Elke activiteit is gericht op één of meer leeftijdsgroepen, de jongste groep 4-6 jaar, dan 6-10 jaar en 16+/volwassenen. Sommige activiteiten kun je het hele jaar doen, andere zijn seizoensgebonden en staan dan ook in een week van dat seizoen. Je kunt activiteiten doen met 2-30 personen. Voor elk wat wils dus! De activiteiten zijn gericht op de beleving in de natuur, je hebt er geen kennis voor nodig. En als er wel kennis is vereist, dan staat dat er kort en bondig bij, in een apart gekleurd vak. Sowieso is het een handzaam en overzichtelijk boek, in één oogopslag zie je wat de activiteit is, voor wie en wat je erbij nodig hebt. Soms staan er “gekke weetjes”, zoals bij de activiteit “Grote voeten”, waarbij kinderen met stappen gaan zien waar de wortelgrens van de boom is. Het gekke weetje legt de link met het wortelstelsel van de eik en de beuk en vertelt waarom de één eerder door de bliksem wordt getroffen dan de ander. Dit voegt iets extra's toe voor wie wil en het verbreedt de activiteit.

Ik kan na lezing van een aantal activiteiten geen boom meer zien zonder te bekijken of hij wel of geen “dinopoot” heeft en stel me dan voor dat kinderen met modder heel enthousiast de nagels van de dino gaan lakken. Het boek nodigt uit om te onderzoeken, uit te proberen, je zintuigen te gebruiken en vooral veel plezier te hebben met de bomen en met elkaar!

Dit is een uitgave van Zebrarups Natuureducatie, uitgegeven met steun van de Ulebelt Natuur- en milieueducatie. Auteur van het boek is Jeanette Boogmans. ISBN 9789090311609

Het boek is te bestellen bij de Ulebelt (info@ulebelt.nl) en/of bij Jeanette zelf: zebrarups@home.nl

Krijgt ons aller Anneke een prachtige prijs als Duurzaamste Hovenier 2018!

Zie de tekst uit de Stentor van 22 januari dit jaar. Anneke: hartelijke felicitaties namens allen!
En wil je bij haar terecht: zie de advertentietekst hieronder.

DEVENTER *Stentor 22/1/2019* **Prijs hovenier Rodenburg**

Hoveniersbedrijf Tuin en Vlinder van Anneke Rodenburg (foto) uit Deventer is verkozen tot Duurzaamste Hoveniersbedrijf 2018 in de categorie 'zonder personeel'. Zij kreeg de prijs op de Groene Sector Vakbeurs in Hardenberg.

Anneke Rodenburg ontwerpt al twintig jaar natuurrijke tuinen. De laatste tien jaar zitten daar ook veel natuurspeelplekken bij voor onder meer stichting De Ulebelt, scholen en gemeenten. Daarnaast zijn vlinderrijke tuinen haar specialiteit.

Klanten bezoekt zij meestal met de fiets.

ONTWERP, ADVIES EN AANLEG VAN NATUURRIJKE TUINEN EN SPEELPLEKKEN

WWW.TUINENVLINDER.NL

INFO@TUINENVLINDER.NL

Raadselplaatje *Mike Hirschler*

De eerste associatie die velen hebben als ze allerlei grillige sporen van vraat van kevers onder een bast vinden is het roepen van 'Letterzetter'. Maar niets is minder waar. De Letterzetter komt bijna alleen voor op fijnspar en daarom is deze vorm van vraat niet eens zo heel algemeen in bepaalde streken. De sporen die je hier ziet zijn wél de sporen van de lepenspintkever (Marianne Kolb stuurde een mail met het goede antwoord en zij wist ook deels uit te leggen wat je ziet, want daar gaat het in deze rubriek ook altijd om. Dank!). Het zal duidelijk zijn dat alle soorten schorskevers (ook bastkevers genoemd) en andere knagers in hout (zoals bijvoorbeeld boktorren) een geheel eigen spoor maken. Er zijn vele honderden soorten insecten die sporen in hout achterlaten. Sommige soorten specialiseren zich op één boomsoort en soms speelt zelfs de stamdikte en de plaats op de stam een belangrijke rol. Maar er is hier veel meer te zien dan alleen de manier van knagen en het spoor dat het heeft achtergelaten. In het midden zie je de zgn. moedergang. Bij deze keversoort is dat een brede rechte gang. In de zgn. moedergang legt de kevermoeder haar eitjes. Van daaruit vreten de larven zich een weg door het spinthout, net onder de bast. Het grappige is dat je kan zien dat de kleine kevertjes steeds groter worden, want de gang wordt steeds breder naarmate je verder van de moedergang komt. De larven produceren natuurlijk ook het nodige afval in de vorm van poepjes en dat kan je in de gang zien liggen in de vorm van dikke proppen. Dat afvalspoor wordt 'frass' genoemd. Dat komt waarschijnlijk van het Duitse Frass – vreet(schade), dat overgenomen is door de Engelsen en

daar betekent het 'ontlasting van herbivore insecten'. Naast deze vraatsporen zijn er nog de sporen waar de kever het hout is ingegaan (hier niet te zien in dit geval) en waar deze het hout weer heeft verlaten, dat zijn nl. de gaatjes die aan het einde van de gang zitten. Net vóór die gaatjes is de larve eerst van larve naar pop naar volwassen insect overgegaan, pas daarna heeft hij het hout verlaten. Er zijn verschillende vormen van uitvlieggaten (rond, ovaal, plat ovaal, etc.). Ook dát kan een aanwijzing zijn voor het soort insect dat zich een weg naar buiten heeft gegeten.

De lepenspintkever veroorzaakt de nodige schade aan iepen. Iepen die al niet zo best meer zijn zijn als eerste het slachtoffer, want daarbij leggen ze het liefst de eitjes onder de bast. Het volwassen insect vreet aan jonge bladeren en de larven brengen een schimmel over die de iepenziekte veroorzaakt. Als dat geconstateerd wordt moet de boom onmiddellijk worden vernietigd om verdere verspreiding te voorkomen. Het planten van resistente iepen is dan de enige oplossing om het gat weer op te vullen. In Amsterdam zullen ze er niet blij mee zijn als ze de mooie gangen van dit kevertje ontdekken. Die hebben meer dan 70.000 iepen in de stad staan!

Nieuw raadselplaatje

Wat is hier aan de hand?

Stuur je oplossing naar :
natuurwijzerdeventer@gmail.com

Sluitingsdatum volgende kopij:
1 juni 2019